

Nemzetközi Kapcsolatok
Doktori iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Gugán Dániel:

Euro-mediterrán interdependencia és
közös gazdasági fejlődés

Témavezető:

Dr. N. Rózsa Erzsébet

Budapest, 2013

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Gugán Dániel:

**Euro-mediterrán interdependencia és
közös gazdasági fejlődés**
c. Ph.D. disszertációjához

Témavezető:

Dr. N. Rózsa Erzsébet

© Gugán Dániel

Tartalomjegyzék

A kutatás jelentősége.....	4
Elméleti háttér és kutatási módszertan.....	5
Hipotézisek.....	6
Biztonsági interdependenciák.....	8
Gazdasági interdependenciák.....	10
Esettanulmányok.....	11
Következtetések és a hipotézisek értékelése.....	13
Felhasznált irodalom.....	16
On-line források.....	21
A szerző vonatkozó publikációi.....	22

A kutatás jelentősége

Az Euro-mediterrán együttműködés és kölcsönös függés, -a jelen kutatás fő fókuszterülete- komoly jelentőséggel bír mindkét együttműködő partner számára: mind az EU-nak mind az unió déli szomszédainak egyaránt előnyös ez a partnerség különböző okokból. Az Európai Unió az integráció elmélyítésének folyamata részeként fel kell hogy építse saját független külpolitikáját, és ezt a közvetlen szomszédságában nyilvánvalóan a legjobb elkezdenie. A béke és a jólét régiójának megteremtése az EU közvetlen határainál nagyon fontos mind a társadalmi-gazdasági mind biztonsági okokból.¹ A Mediterrán partnerországok² számára is alapvető fontosságú e partnerség, mivel számukra lehetőséget kínál arra hogy külső segítséget kapjanak gazdasági fejlődésükhöz és szélesebb körű hozzáférést szerezzenek az európai piacokhoz. Az Euro-mediterrán partnerség 1995-ben jött létre a barcelonai konferencián a jelenlegi együttműködés fő intézményi alapjaként az EU és déli partnerei közt. A kutatás keretében a mind a történelmi intézmény-fejlődést mind a jelenlegi intézményrendszert meg fogjuk vizsgálni, beleértve az Unió a Mediterráneumért-et és az Európai Szomszédságpolitikát (ESZP)³.

Az együttműködés intézményrendszerének feltárása után az Euro-mediterrán térség biztonsági és gazdasági kölcsönös függőségi viszonyait fogjuk értékelni, hogy felfedezzük a "rejtett valóságot" az intézményi keretek mögött. Számos ágazatban vizsgáljuk a biztonsági és gazdasági egymásrautaltságot hogy mély betekintést nyerjünk az említett kötelékekbe, ami lehetővé teszi majd számunkra az intézményrendszer valós alapokon nyugvó értékelését. Az intézményi értékelés közben pedig az ESZP-re kell összpontosítanunk, mert a jelek szerint ez az egyedülálló és hatékony rendszer válhat az EU fő eszközévé a közeljövőben a külpolitikai cselekvés területén.

Végül a 2010/11-es arab felkelések vizsgálatához fordulunk, mert ezek tökéletes "próbaterepet" nyújtanak az Euro-mediterrán együttműködés és kölcsönös függés "teszteléséhez" és megmutatják nekünk, hogyan működnek ezek a kapcsolatok a kortárs inter-regionális politikai szintéren. Az ESZP központi szerepet tölt be az EU felkelésekre adott reakcióiban, ezért itt megint ez lesz a kulcsfontosságú eleme a vizsgálatnak amin keresztül megpróbáljuk megérteni az EU képességeit és szándékait. Ez a speciális időzítés is ad némi extra jelentőséget és aktualitást a jelen munkának.

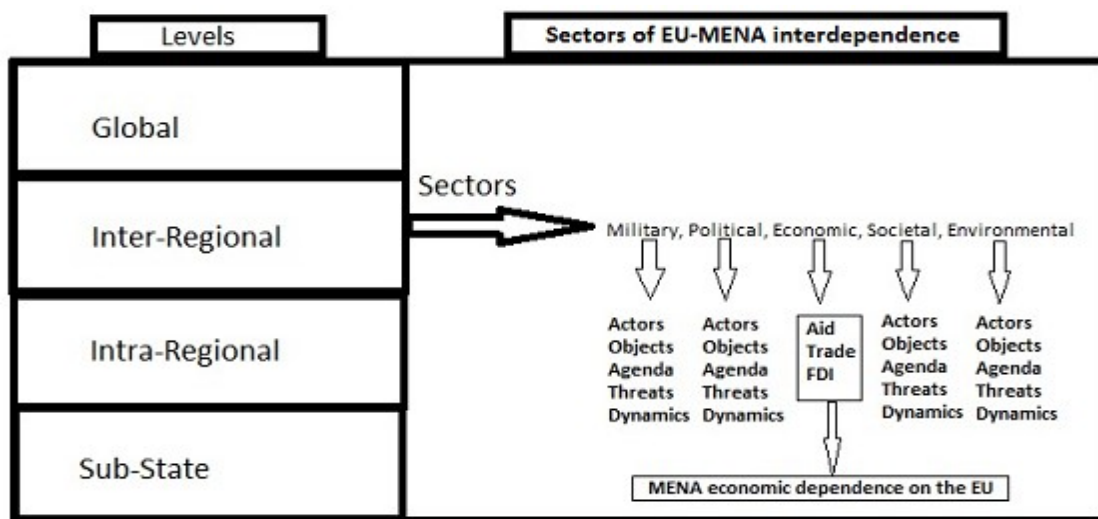
1 Marseille Declaration, 2008: <http://www.ufmsecretariat.org/en/wp-content/uploads/2010/12/dec-final-Marseille-UfM.pdf>

2 Ezek: Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Palesztína, Libanon, és Szíria. Munkánk során ezekre az országokra "MENA" (Middle East and North Africa) néven is hivatkozunk.

3 Az ESZP-ről részletes tájékoztatót nyújt angol nyelven a <http://www.enpi-info.eu/> honlap.

Elméleti háttér és kutatási módszertan

A kutatás nagyrészt Barry Buzan "Security Complex Theory" elméletére épül, mivel ez az elmélet jól felépített és elegáns módon kezeli a kölcsönös függőségi viszonyokat. Az kutatás során a Buzan-féle elmélet iránymutatását szorosan követjük, de alkalmazni csak egy földrajzi szinten fogjuk, és megváltoztatjuk a gazdasági szektorban. Ez az ágazat nagyobb figyelmet kap mint a többi, és az alkalmazott módszertani megközelítést is más lesz itt, mint a többi négy szektorban. A gazdasági függőségek feltárása a következő módon lesz beágyazva a buzani elmélet szektorok/szintek elemzési keretébe:

A buzani földrajzi szintek közül ez a dolgozat kizárólag az inter-regionális szintet fogja használni, mivel az Euro-mediterrán kapcsolatok erre a szintre esnek. Az öt eredeti buzani szektor (katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti) szerint fog haladni az elemzés, de a gazdasági szektorban aktorok és dinamikák helyett a gazdasági interakciók (segélyezés, kereskedelem és közvetlen külföldi befektetések) elemzésén lesz a hangsúly. Itt nemzetközi gazdasági elméleteket fogunk használni az eredeti buzani neorealista elemzési keret helyett. Míg a négy "eredeti" szektor várhatóan a kölcsönös függés jeleit mutatja majd, a gazdasági szektorban aszimmetrikus kapcsolatokat és gazdasági függőséget fogunk felfedezni. A módszertani megközelítés egy négy lépéses "algoritmust" követ: (1) vizsgálja a biztonsági jellegű kölcsönös függőségeket buzani feltételekkel, (2) vizsgálja a gazdasági összefüggéseket nemzetközi gazdasági elméletek segítségével (főleg Immanuel Wallerstein világrendszer-elméletével), (3) az arab tavasz hatásait vizsgálja ezen kölcsönös függési viszonyokra, valamint (4) a vonatkozó uniós politikákat értékeli a feltárt interdependenciák fényében.

Ehhez a négy lépéshez két némileg eltérő módszertani megközelítést kell alkalmazni:

A biztonsági egymásrautaltság (1), az arab tavasz hatásai (3) és az Európai Unió vonatkozó politikáinak (4) vizsgálatához az ezen kérdésekkel foglalkozó alapvető dokumentumok értelmező olvasatára lesz szükség. A módszertan tehát ezeken a részeken a következőket foglalja magában: az intézményi együttműködés történelmi fejlődésének feltárása után az adatgyűjtés a kortárs források felé fordul, mint az EU, az ESZP és az EMP weboldalai, és a térséggel foglalkozó kutatóintézetek közleményei. A legfontosabb forrás itt az ESZP akciótervek és országriportok elemzése lesz, mert ezek a dokumentumok mutatják meg egyértelműen hogy mit tart az EU fontosnak az egyes partnerországokkal kapcsolatban. Az akciótervek szolgálnak kiindulási pontként a kutatás területeinek részletes meghatározásához is, hiszen a bennük szereplő akciópontok pontosan lefedik az előbb említett buzzani szektoriális felosztást, ezért használatuk az elemzés során folyamatos lesz.

A gazdasági függőségek vizsgálatához (3) más módszertani megközelítésre lesz szükség. Itt a munkafolyamat elsősorban olyan különböző gazdasági mutatók vizsgálatából áll majd mint export, import, GDP, FDI, HDI, és segélyezési összegek, illetve egyéb mutatók a kereskedelem, az újraelosztás és a fejlesztéspolitika területéről. A fő célja az elemzésnek itt az lesz, hogy kidolgozzon egy "gazdasági profilt" a régióról, hogy azzal értékelni tudja az EU gazdasági politikáit déli szomszédai irányában illetve fényt vessen azok gazdasági "EU-függőségére".

A források ehhez különböző online elérhető statisztikai adatbázisok lesznek, mint az EUROSTAT (az EU statisztikai szolgálata), a MEDSTAT (az EUROSTAT mediterrán országokkal foglalkozó alrendszere), valamint különböző OECD és Világbank adatbázisok. Az elemzés során a nyers adatokat szoftver-alapú eszközök segítségével dolgozzuk fel, mint például az Excel és az SPSS. Az elemzések végeredménye grafikonok és info-térképek segítségével teszi láthatóvá az inter-regionális gazdasági realitásokat.

Hipotézisek

A jelen kutatást a kortárs EU-MENA kapcsolatok két külön kérdés-csoportjára lehet bontani. Az egyik csoport a gyorsan változó biztonsági jellegű kapcsolatok dinamikája körül körvonalazódik. Ez a kutatási irány magában foglalja az EU-MENA biztonsági összefüggések mély-elemzését és a vonatkozó EU politikák értékelését ezek alapján. A kutatási kérdések első csoportja a tehát megfogalmazható a következő módon:

(1) Hogyan tudnánk leírni az Euro-mediterrán biztonsági interdependenciák különböző szektorait? Hogyan tükrözik ezeket interdependenciákat az EU külpolitikai eszközei (elsősorban az ESZP) és lehetne-e ezeken az eszközökön javítani? Végezetül, mit módosítanak az arab forradalmak az eredeti status quo-n ezekben a szektorokban?

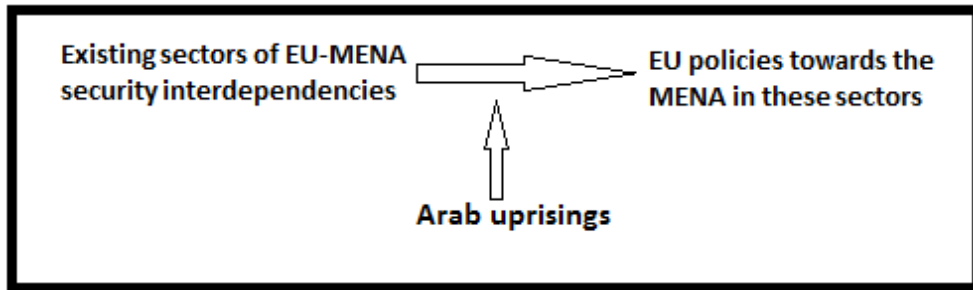
A második csoportba tartozó kérdések az EU gazdasági szerepére vonatkoznak a Mediterrán régióban. Mivel a régió vezető gazdasága, az EU fel tudná használni gazdasági potenciálját arra hogy segítse szomszédai gazdasági fejlődését és kiépítsen egy kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködést a déli partnerekkel. A második kutatási kérdéscsoportot tehát a következő módon lehet megfogalmazni:

(2) Hogyan tudnánk leírni az Euro-mediterrán gazdasági összefüggéseket? Hogyan tükrözi az EU külső gazdaságpolitikája (segélyezés, kereskedelem, FDI) ezeket interdependenciákat és lehetne-e ezeket a politikákat javítani? Lehet, hogy egy mélyebb Euro-mediterrán gazdasági integráció előnyös lenne az együttműködő partnereknek? Végül, hogyan hatnak az arab forradalmak ezekre a gazdasági kapcsolatokra?

A jelen munka két hipotézise a fenti kérdésekből egyenesen származtatható:

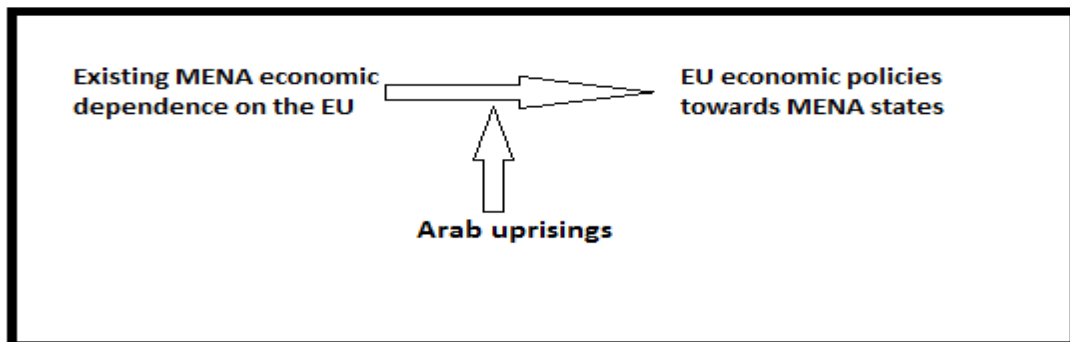
H1: Az Euro-mediterrán térség számos biztonsági szektorban interdependens, és ez az interdependencia elég mély ahhoz hogy a térséget egyetlen (közös) biztonsági komplexummá alakítsa. Ezt az egymásrautaltságot jól megvilágították az arab forradalmak, amik egyben új kihívásokat is generáltak az uniós döntéshozók számára. A kölcsönös függőség szintjét nem tükrözik jól a jelenlegi uniós politikák ezért nem felelnek meg ezeknek a kihívásoknak és emiatt az újragondolásuk elkerülhetetlen.

Amikor igazoljuk H1-et, először a biztonsági szektorban meglévő interdependenciákat kell feltárnunk, és azonosítanunk őket "független változóként", majd ennek fényében a különböző uniós politikákat (főleg ESZP) kell értékelnünk "függő változó"-ként. Végül az arab felkeléseket mint "közbeeső változókat" kell megvizsgálnunk, hogy kiderítsük hogy mit változtattak az eredeti rendszeren, és milyen szakpolitikai fejlesztéseknek kellene tükröznie ezeket a változásokat:

H2: Az Euro-mediterrán térség gazdaságilag interdependens, de ez aszimmetrikus: az arab államok sokkal inkább függenek az EU-tól mint az EU tőlük. Ez a függőség ad az EU-nak egy potenciális gazdasági befolyást a régióban, különösen ha figyelembe vesszük azt hogy az arab forradalmakat elsősorban gazdasági okok váltották ki. A jelenlegi EU-politikák nem használják ki ezt potenciált hatékonyan, ezért azok felülvizsgálata kívánatos és egy mélyebb Euro-mediterrán gazdasági integráció kialakítását kell megcélozni az új politikákkal.

Amikor igazoljuk H2-t, először a MENA államok EU-tól való gazdasági függőségét kell bizonyítani és azonosítani "független változóként", majd különböző európai külgazdasági politikákat kell kiértékelni "függő változóként". Végül, az arab felkeléseket mint "közbeeső változókat" kell megvizsgálni, hogy kiderítsük hogy mit változtattak az eredeti rendszeren, és milyen szakpolitikai fejlesztéseknek kellene tükröznie ezeket a változásokat:

Biztonsági interdependenciák

Az inter-regionális kölcsönös függőség vizsgálata a biztonsági szektorokban szorososan követni fogja az ESZP akcióterveit a munkának ebben a részében. A négy buzani biztonsági szektor (katonai, politikai, társadalmi és környezeti) tökéletesen képviselve van az ESZP akcióterveiben, ezért minden egyes "akciópont" a négy buzani szektornak megfelelően kategorizálható és vizsgálható.

Összegezve felfedezéseinket az EU-MENA interdependenciák négy biztonsági szektorában, egyet tudunk érteni Barry Buzan állításával, hogy "a biztonsági fenyegetések könnyebben utaznak rövid távon és a földrajzi közelség biztonsági hatásai a legerősebb és legnyilvánvalóbb módon a katonai, politikai, társadalmi és környezeti szektorokban jelentkeznek."⁴ (Bár mint ahogy látni fogjuk a következő részben, a gazdasági kapcsolatok esetében is jól érzékelhetőek.) Kutatásunk legfőbb eredményei a négy biztonsági interdependencia szektort illetően a következők:

- A katonai jellegű biztonsági kihívások területén, különösen a terrorizmus elleni harc és a Száhel-övezet instabilitásának kezelése a közös EU-MENA biztonsági érdekek egy lehetséges alapját képezik, melyek akár közös katonai akciókban is megnyilvánulhatnak. (Ez történt például nemrég Mali területén is.) A tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása egy másik fontos példa, ahol a két régió érdekei konvergálnak. Szervezett bűnözés elleni küzdelem és a kábítószer, a pénzmosás, a pénzügyi és a gazdasági bűnözés felderítése is elengedhetetlen részei az EU-MENA együttműködésnek, míg a rendőri szervek együttműködése pedig az egyik legfontosabb kooperációs formává nőtte ki magát.

- Politikai kapcsolatokat főként a közelmúlt arab felkelései érintették súlyosan, az Unió külpolitikai döntéshozatali menetrendjét átformálták és Líbia esetében még katonai beavatkozást is kiváltottak. A jó kormányzás és a jogállamiság alapjainak megteremtése a felkelések után a fő kihívás az új MENA kormányok részére. Az EU képes és hajlandó is arra, hogy technikai és pénzügyi segítséggel támogassa ezt a folyamatot.

- Az Euro-mediterrán interdependenciák társadalmi szektora is igen kiterjedt: a munkanélküliség és a szegénység délen a fő okai a migrációs nyomásnak az EU felé. Ezt a nyomást még erősíti is az a demonstrációs hatás ahogy a modern médián keresztül az arab fiatalok látják hogy életük Európában mennyivel jobb is lehetne. A migráció előkelő helyen szerepel az EU napirendjén is: az eddigi pusztán adminisztratív migráció-megelőző rendszer fenntarthatatlanságának felismerése után az EU-nak a fenntarthatóbb lehetőségeket irányában kell elmozdulnia. Ezek leginkább a különböző gazdasági fejlesztések EU-s támogatásában kell hogy megnyilvánuljanak a MENA államok területén.

- Környezeti és energetikai kérdésekben ismét nagymértékű interdependenciát találunk. Az energia-hálózatok összekapcsoltsága -mind a szénhidrogén mind a villamosenergia esetében-

4 Barry Buzan and Ole Wæver (2003): *Regions and Powers*, Cambridge University Press, p.45

már nyilvánvaló tény, de van néhány új terv is, melyek ezt a kapcsolatot még tovább erősítik. Az új gázvezetékek, valamint a tiszta napenergia Európába szállítását lehetővé tevő Mediterranean Solar Plan tovább fogják mélyíteni az EU-MENA kölcsönös függőségi viszonyokat a jövőben. Másrészt viszont a túlhalászás és a Földközi-tenger szennyezése gyakorlatilag közös inter-regionális "bűncselekmények", és emiatt az ellenük való fellépés is csak közös EU-MENA cselekvésként képzelhető el, ami további területeken is elmélyítheti az együttműködést a jövőben.

Végigtekintve ezeken a szektorokon és problémákon, a kölcsönös függés mértékének feltárása után kijelenthetjük hogy az Euro-mediterrán térség egységes inter-regionális biztonsági komplexumként is értelmezhető. Vajon "annyira összefüggenek-e egymással, hogy a biztonsági problémáikat ésszerűen nem lehet elemezni vagy megoldani egymás figyelembevétele nélkül?"⁵ A válaszuk erre a kérdésre egy határozott igen. Ez a fejezet arra a következtetésre jut, hogy a biztonsági jellegű kihívások a Földközi-tenger északi és déli partján alapvetően összekapcsolódnak.

Gazdasági interdependencia

A megközelítés amellyel az EU-MENA gazdasági egymásrautaltság formáit vizsgáljuk négy fő kérdéscsoportból áll: kereskedelmi kapcsolatok, termelési szektorok, FDI-áramlás és segélyezés. Mindezekben a területeken jelentős aszimmetria felfedezését várjuk a két térség között, és egy erős gazdasági EU-függőség megnyilvánulását a MENA részéről. Ez bizonyítani fogja számunkra, hogy létezik egy wallersteini értelemben vett "gazdasági periféria-öv" az EU déli szomszédságában:

- Azt találjuk, hogy a kereskedelmi kapcsolatok arányai nagyon aszimmetrikusak. Míg az EU tagjai főként maguk között kereskednek, és csak a kereskedelmi forgalmuk tizede irányul a MENA régió felé, a MENA államainak kereskedelme közel 60 százalékban az EU felé irányul. Továbbá kiderül, hogy a Maghreb-országok sokkal inkább függenek az EU-irányú kereskedelemtől, mint a Mashreq-országok.

– A termelési szektorokat illetően is jelentős aszimmetriákra bukkanunk: a MENA gazdaságok főként az alacsony hozzáadott értékű iparágakban, mint az agrár-ipar, a textil-ipar és a szénhidrogén-termelés "jeleskednek", míg az EU főként a magasabb hozzáadott értékű iparágakban produktív.

5 Barry Buzan and Ole Wæver (2003): *Regions and Powers*, Cambridge University Press, p.44

- Megállapítjuk, hogy az FDI-beáramlás a MENA régióba jelentéktelen volt történelmileg és ezek a gazdaságok többnyire zártak voltak a külföldi beruházások előtt, ami többek közt a barátságtalan szabályozási háttérnek is köszönhető. Az elmúlt évtizedben azonban a külföldi működőtőke-beáramlás szárnyalni kezdett és a külföldi befektetések jelentős tényezővé váltak MENA gazdaságokban, különösen a Mashreq szub-régióban. Az EU nagymértékben uralja a MENA régió FDI piacát, a legtöbb befektetés európai eredetű.
- Végezetül láttuk azt is, hogy a MENA régióba irányuló segélyezés két fő forrásból származik: az EU tagállamaiból és az Egyesült Államokból. Az EU intézmények segélyezési költségvetése (ENPI) elenyésző a tagállamok segélyezési költségvetéseikéhez képest. Az egyetlen MENA ország ahol a segélyezés jelentős nemzetgazdasági szerepet játszik az Palesztina, amely teljes GDP-jének közel felét szerzi segélyezési forrásokból.

Összefoglalva a négy indikátor-csoport jellemzőit, megállapíthatjuk hogy sikerült bizonyítani egy wallersteini "gazdasági periféria öv" létezését az EU déli szomszédságában. A továbbiakban majd ennek fényében kell hogy értékeljük az ESZP-t és az EU gazdasági külpolitikáját. Ez az értékelés fog tájékoztatni bennünket az ESZP két fő gazdasági céljának megvalósíthatóságáról is. Ezek: növelni a gazdasági integráció mértékét az EU-val, és megtenni az első lépéseket a tervezett Euro-mediterrán szabadkereskedelmi övezet megvalósítása felé.

Esettanulmányok

A különböző szektorokban meglévő Euro-mediterrán interdependenciák részletes feltárására után a MENA régió közelmúltja felé kell fordulnunk, és fel kell tennünk a kérdést, hogy az arab felkelések hogyan befolyásolják ezeket a kölcsönös függőségeket. Mivel az "arab tavasz" kifejezés több, néha nagyon különböző események összességét takarja, ki kell választanunk bizonyos eseteket amiket közelebbről megvizsgálva majd "extrapolálva" következtethetünk a teljes eseménysor jelentőségére. A fő kérdés itt természetesen az lesz, hogy hogyan kapcsolódnak ezen események az ESZP-hez és hogyan befolyásolják a jövőbeni kilátásait az Euro-mediterrán kapcsolatoknak.

Mivel az "arab tavasz" koncepciója igen heterogén eseménysort jelöl, ezért nagyon nehéz kiválasztani egyetlen "képviselőt" amin keresztül megfelelően nyomon tudnánk követni a jelenség összes fontos jellemzőjét. Másrészt viszont, valamennyi részes állam és esemény feltárása ebben a

hatalmas arénában sokkal ambiciózusabb terv lenne, mint amit a jelen munka megengedhet magának. Egy használható kompromisszumot lehet tenni ha kiválasztunk néhány olyan esetet, amik feddik a legfőbb különbségeket a térségben és ezért jól reprezentálják az egész régiót.

A négy kiválasztott esettanulmány -Tunézia, Marokkó, Egyiptom és Jordánia- azért adhat megfelelő áttekintést, mert mind földrajzilag, demográfiailag és politikailag a legtöbb fő különbséget megjelenítik a MENA-n belül. Egyiptom és Jordánia képviseli a Mashreq szubrégiót, míg Tunézia és Marokkó a Maghreb-et. Tunézia és Egyiptom képviseli a forradalmakat, míg a Jordánia és Marokkó az alkotmányos reformokat. Végül demográfiai szempontból Egyiptom és Marokkó meghatározó regionális szereplők, míg a Jordánia és Tunézia jelentéktelenebbek. A következő mátrix jól reprezentálja ezt a csoportosítást az esettanulmányoknak:⁶

Changes-Location Matrix	Mashreq	Maghreb
Reform	Jordan	Maroc (dominant)
Uprising	Egypt (dominant)	Tunisia

Az egyes országok részletes feltárása során az alábbi négy szempontot alkalmaztuk:

1. A felkelések nagy részben közös társadalmi-gazdasági háttérének feltárása enyhe különbségek felfedezésével a részletekben, különösen a demográfiai adatok tekintetében.
2. A nagyon különböző politikai rendszerek bemutatása és a politikai válságra adott eltérő válaszaik vizsgálata, amik eltérő hatásokat eredményeztek az EU-MENA biztonsági és gazdasági egymásrautaltságra minden esetben.
3. Az EU különböző befolyási ereje és érdekérvényesítési képessége az egyes országokban (Különösen a Maghreb-Mashreq különbség.)

⁶ A táblázat a szerző saját munkája (2012)

4. Az EU eredeti tervei az egyes országokkal kapcsolatban (az ESZP akciótervek alapján), és teljesítményük értékelése (a haladási riportok alapján) és az unió felvázolt új tervei a forradalmak utáni együttműködéssel kapcsolatban.

Az első pontban feltártak alapján a felkelések társadalmi-gazdasági háttere hasonló: a GDP stagnálása, a népesség gyors növekedése, az infláció megugrása és a fiatalok munkanélkülisége a fő okok. A különbség a Maghreb és Mashreq térségek között az, hogy az utóbbi sokkal sebezhetőbb: Jordánia és Egyiptom gyorsabban növekvő népességgel és emiatt nagyobb gazdasági problémákkal kell hogy szembenézzenek, mint Maghreb-béli társaik.

Következtetéseink a politikai rendszerek különbségeiről egy más típusú differenciálást is szükségessé tesznek: Tunézia és Egyiptom "új demokráciák", ezért velük az EU őszintébben kommunikálhat mint a monarchiákkal, amikkel az EU-nak szüksége van egy pragmatikusabb és kevésbé ambiciózus megközelítésre. Az EU különböző befolyási ereje a két szubrégióban egy másik nagyon fontos tényező, mert gazdaságilag a Maghreb sokkal inkább EU-függő, mint a Mashreq, ezért az EU-nak kevesebb indirekt hatalma van beavatkozni a politikai fejlődés folyamatába az utóbbi esetében.

Végezetül az EU helyzetértékelését és terveit végignézve ezen országokkal kapcsolatban (amely tervek politikai és gazdasági reformokat tartalmaztak minden esetben), meglepő módon azt látjuk, hogy az EU most elégedett mind a négy országgal a politikai előrelépés tekintetében, de elégedetlen a gazdasági együttműködés színvonalával, és sürgeti valamennyi országot hogy nyissa meg és korszerűsítse gazdaságát.

Következtetések és a hipotézisek értékelése

Végül, hogy egy korrekt értékelést adhassunk a jelen munkáról, gyűjtjük össze a főbb eredményeket amik felmerültek kutatás során. A munka maga négy fő elkülöníthető tételből áll: az interdependencia-vizsgálat a biztonsági és gazdasági szektorokban képzi az első két főbb kérdéskört míg az esettanulmányok és a gazdasági együttműködés fejlesztésének lehetőségei formálják a másik kettőt. Miután külön-külön már kiértékeljük ezeket az elemeket, össze kell őket logikailag kapcsolnunk, hogy tisztázzuk az okát annak, hogy miért ezeket a területeket választottuk elemzésünk tárgyául. Összegzés gyanánt tehát lássuk, hogyan egészítik ki egymást ezek a témakörök egy szerves egészzé és hogyan viszonyulnak a hipotézisek értékeléséhez.

Az első két terület eredményeit összefoglalhatjuk egy közös konklúzióval. Az öt interdependencia szektor részletes vizsgálata (katonai, politikai, társadalmi, környezeti és gazdasági) során azonosítottuk az erős kölcsönös függés meglétét valamennyi ágazatban, és arra a következtetésre jutottunk, hogy ez a kölcsönös függés a két régiót egyetlen közös biztonsági komplexummá alakítja. Sőt, a még részletesebb vizsgálat a gazdasági szektorban azt is felszínre hozta, hogy ez a kölcsönös függés részben aszimmetrikus, és az EU-nak egyértelmű előnye van a gazdasági szektorban. Ezekkel megállapítások sikerült bizonyítanunk a két hipotézis alapvető téziseit.

Azonban már itt szükség van arra, hogy kiegészítsük érveinket néhány megállapítással. A legfontosabb kiegészítő megállapítás az, hogy az EU jelenleg nem használja hatékonyan előnyét a gazdasági ágazatban. A hipotézis pontosabb lenne ha úgy szólna, hogy ezen az öt-szálú komplex interdependencia-hálózaton belül az EU-nak potenciális előnye van a gazdaság területén, de ennek a potenciálnak a valós kiaknázása számos külső változótól függ. (Mely változók elemzése nem képzí tárgyát a jelen munkának.) A legfontosabb külső változó az EU jelenlegi gazdasági válsága, ami miatt az kénytelen belső folyamataira összpontosítani, és ami csak korlátozott mértékű külpolitikai képességekkel ruházza fel. Ez a korlát előtérbe is került az arab tavasz során, amiben az EU sokkal bátrabban és aktívabban is jelen lehetett, ha a gazdasági környezet "otthon" ezt megengedte volna. A másik külső változó az EU külpolitikai intézményeinek fiatal kora. Alapvetően elmondható hogy az arab tavasz volt az első éles próbája ennek a rendszernek, és emiatt a felmerült problémák már-már természetes módon fel kellett hogy bukkanjanak.

A másik két terület, az arab tavasz hatásainak vizsgálata és a gazdasági együttműködés lehetőségének értékelése is összevonható. A négy esettanulmány során megmutattuk, hogy az arab tavasz kiváltója főként a régió gazdasági visszaesése volt, és azt is kiderítettük hogy a jelenlegi "politikai eszköztár" az EU oldaláról nem nyújt hatékony választ az arab gazdaságok mélyen gyökerező problémáira. A történelmileg kialakult etatista és töredezett gazdasági struktúra a MENA régió országaiban nem kezelhető hatékonyan a jelenlegi rövid távú és inkoherens "policy-halmazzal" az EU oldaláról, ezért ezek újragondolása igen kívánatos. Sokkal bátrabb megközelítésre van szükség, amely egységes jövőképet mutat az EU-MENA gazdasági együttműködés fejlesztésének. Javasoljuk, hogy ezt a jövőképet egy inter-regionális gazdasági integráció keretében kellene elképzelni. Ezek a megállapítások támogatják a hipotéziseink központi megállapításait, amiket ezért bizonyítottnak is tekintünk.

Itt azonban ismét ki kell egészíteni a hipotéziseket néhány nagyon fontos megállapítással. Az első ilyen megállapításunk a differenciálás szükségességére vonatkozik. Különösen a földrajzi megkülönböztetés a Maghreb és a Mashreq szubrégiók között döntő fontosságú. Egy új szomszédság-politika tervezése során az EU-tisztviselőknek tisztában kell lenniük azzal a ténnyel, hogy ez a két térség nagyon eltérő EU-függés szempontjából és a Mashreq sokkal inkább független az EU-tól mint a Maghreb. Emiatt differenciált megközelítést igényelnek ezek a térségek, sőt felmerül a differenciált intézményi keretek kialakításának szükségessége is. Az "egy kaptafa" megközelítés helyett a jövőben egy különálló szűkebb napirend kerülhetne a Mashreq térségben terítékre, míg egy ambiciózusabb ("mindent, kivéve az intézményeket") terv illethetné a Maghrebet.

A differenciálás másik vonalának a partnerországok különböző politikai berendezkedéseit kell tükröznie. Ez is fontos és értékes adalék lehet az EU rövid és középtávú stratégiáinak megtervezésekor a régióban. Ennek a különbségtételnek a partnerországok államformáin kell alapulnia, azaz a monarchiák és az "új demokráciák" megkülönböztetésén. Az új demokráciák, mint azt láttuk az esettanulmányok során, nyitottabbak most az EU által szorgalmazott reformok véghezvitelére és a közvélemény is pozitívabban tekint most az unióra ezekben az országokban. Ez azt jelenti, hogy az Európai Unió most már bátrabban cselekedhet és kommunikálhat ezekkel az országokkal, és részükről is várhatóan nagyobb lesz az együttműködés. A "túlélő monarchiák" esetében viszont ugyan a forradalmi hullám nyomása miatt az EU-nak most kicsit több tere van politikailag manőverezni, de ez a tér még mindig erősen korlátozott, és ezeknek az országoknak az irányában egy pragmatikusabb és kevésbé közvetlen kommunikációra van szükség az EU részéről.

Végül arra a következtetésre juthatunk, hogy -fenntartva ugyan ezeket kiegészítő megállapításokat- eredményeink határozottan arra utalnak hogy a feltárt interdependenciákat figyelembe véve a legígéretesebb hosszútávú stratégiának az EU-MENA kapcsolatok felvirágoztatását illetően a két régió gazdasági együttműködésének elmélyítését ajánlhatjuk.

Felhasznált irodalom

- Abbot, Kenneth W. and Duncan Snidal (2000): Hard Law and Soft Law in International Governance. *International Organization* No. 54, p 421-456.
- Aliboni, Roberto. 2004. Common languages on Democracy in the Euro-Mediterranean Partnership. *EuroMeSCoPaper* 31.
- Amoroso, Bruno (1998): *On Globalization, Capitalism in the 21st century*, Palgrave
- Arato, Andrew. 2000. *Civil Society, Constitution, and Legitimacy*. Lanham: Rowman & LittleField Publishers, Inc.
- ArmStrong, W. And J. Anderson ed. 2007. *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*. London/England: Routledge.
- Ashton , Catherine: Supporting the Arab Awakening, *The New York Times*, 02.02.2012.
- Attina, Fulvio. 2007. EU Relations with the Southern Mediterranean Neighbours. *InterEconomics* (July/August).
- Balfour, Rosa (2012): Changes and Continuities in EU-Mediterranean Relations after the Arab Spring , in: *Egmont Papers* Nr. 54, Egmont – The Royal Institute for International Relations
- Balzacq, Thierry (2009): *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*, Palgrave Studies in European Union Politics
- Behr, Timo (2012): *After the Revolution: The EU and the Arab Transition*, *Notre Europe papers* Nr. 54
- Behrendt, Sven, and Christian-Peter Hanelt ed. 2000. *Bound to Cooperate - Europe and the Middle East*. Guetersloh/Germany: Bertelsmann Foundation Publishers.
- Beinin, Joel, Frederic Vairel. 2008. *Social Movements in the Middle East and North Africa: Shouldn't we go a Step further?* In *Mediterranean Research Meeting 2009* , Florence/Italy: European University Institute.
- BeNoit, Bertrand, Ben Hall. *Sarkozy Dilutes Plans for Med Union*. *Financial Times* 2008. March 5, 2008.
- Bensalah, Assia A. Jean Daniel. 2003. *Dialogue between Peoples and Cultures in the Euro-Mediterranean Area*. Brussels, Belgium: European Commission.
- Biscop, Sven. 2003. *Opening up the ESDP to the South: a Comprehensive and Cooperative Approach to Euro-Mediterranean Security*. *Security Dialogue* 34, No. 2: 186-188.
- Biscop, Sven. 2003. *Euro-Mediterranean Security*. Williston, VT: Ashgate.
- Bishara, Marwan. *Mediterranean Realism Triumphs*. *AlJazeera.net* 2008. 7/15/08.
- Boening, Astrid B. 2008a. *Vortex of a Regional Security Complex: The EuroMed Partnership and its Security Significance*. EUMA. University of Miami, Coral Gables/FL. <http://www6.Miami.edu/euCenter/Publications/BoeningRegSecComplex 08EUMAedi.pdf>.
- Boening, Astrid B. 2008b. *Pronouncements of its Impending Demise were Exaggerated: The EuroMed Partnership Morphing into a Regional Security Super-Complex?* Miami, FL Miami European Union Center of Excellence Jean Monnet Paper Vol. 8, No. 12. <http://www6.Miami.edu/euCenter/Publications/BoeningSuperComplexLong2008 edi.pdf>.
- Boening, Astrid B.2008c. *Unequal Partners in the EU Southern Neighborhood Strategy: Is Regional Integration Feasible?* EUMA Vol. 5, No. 4. <http://www6.Miami.edu/euCenter/BoeningSympPaperMed08EUMAedi.pdf>.
- Braudel, F. 1982. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the age of Philip II*. London, UK: Fontana/Collins.

- Buzan, Barry (1993): *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. Columbia University Press, New York
- Buzan, Barry, Ana González-Pelaez. 2005. *The Middle East through English School Theory: A Regional International Society?* In WISC Conference Istanbul.
- Buzan, Barry, Ole Waever, and Jaap de Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO and London, England: Lynne Rienner.
- Buzan, Barry and Ole Waever (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*, University Press, Cambridge
- Commission of the European Communities. 2007. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the Preparation of the Lisbon Euro- Mediterranean Foreign Affairs Conference 5-6 November 2007*.
- Commission of the European Communities. 2007. *Black Sea Synergy - a New Regional Cooperation Initiative*. Brussels: EU Commission.
- Commission of the European Communities. *European Neighbourhood Policy – Strategy Paper*. Communication from the Commission. Brussels. 12 May 2004.
- Commission of the European Communities. 2004. *Building our Common Future: Challenges and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007-2013*.
- Commission of the European Communities 2003. *Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*.
- Commission of the European Communities, 2011: *A PARTNERSHIP FOR DEMOCRACY AND SHARED PROSPERITY WITH THE SOUTHERN MEDITERRANEAN*,
- Commission of the European Communities, 2006: *NON – PAPER: EXPANDING ON THE PROPOSALS CONTAINED IN THE COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL ON “STRENGTHENING THE ENP”*
- Council of the European Union. 2007. *Agreed Conclusions of the 9th Euro- Mediterranean Meeting of Ministers of Foreign Affairs, Lisbon, 5-6 November 2007*. Brussels/Belgium.
- Council of the European Union. 2007. *General Affairs and External Relations Council Conclusions on strengthening the European Neighbourhood Policy*. Brussels/Belgium.
- Council of the European Union. 2006. *The European Union's Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East - Interim Report*.
- Courela, Pedro. 2006. *The Euro-Mediterranean Community of Democratic States*. Panorama: 55.
- Courela, Pedro. 2004. *Civil Protection as a Euro-Mediterranean Project: the Case for Practical Cooperation*. EuroMeSCoPaper August (34).
- Del Sarto, Raffaella A. 2006. *Contested State Identities and Regional Security in the Euro-Mediterranean Area*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Del Sarto, Raffaella A. 2004. *Turkey's EU MemberShip: An asset for the EU's Policy Towards the Mediterranean/Middle East? In Towards Accession Negotiations: Turkey's Domestic and Foreign Policy Challenges Ahead*. Edited by N. Tocci and A. Evin. Florence/Italy: RSCAS Press.
- Del Sarto, Raffaella A. Tobias Schumacher. 2005. *From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy Towards the Southern Mediterranean?* *European Foreign Affairs Review* 10: 17-38.
- Dennison, Susi, Nicu Popescu and José Ignacio Torreblanca 2011: *A CHANCE TO REFORM: HOW THE EU CAN SUPPORT DEMOCRATIC EVOLUTION IN MOROCCO*, European Council on Foreign Relations

Dennison, Susi, Anthony Dworkin, Nicu Popescu and Nick Witney 2011: AFTER THE REVOLUTION: EUROPE AND THE TRANSITION IN TUNISIA, European Council on Foreign Relations

Dworkin, Anthony, Daniel Korski and Nick Witney, 2012: EGYPT'S HYBRID REVOLUTION: A BOLDER EU APPROACH, European Council on Foreign Relations

Excribano, Gonzalo, Alejandro Lorca. 2008. The Mediterranean Union: A Union in Search of a Project. Working Paper 3/2008 (4/14/08).

EuroMed Report. 2003. Presidency Conclusions of the Euro-Mediterranean Conference of Ministers of Foreign Affairs.

Euro-Mediterranean Assembly. 2006. Vade-Mecum of the Euro-Mediterranean Assembly. Brussels, Belgium.

EuroMeSCo Working Groups' Report. 1998-200. Integration and sub-Regional Cooperation in the Mediterranean. Lisbon, Portugal.

European Commission. 2005. Euro-Mediterranean Partnership and MEDA Regional Activities. Brussels, Belgium.

European Commission. 2000. The Barcelona Process, Five Years On – 1995-2000. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Commission. 2000. The Barcelona Process, Five Years On – 1995-2000. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Commission. 2006. System of pan-Euro-Mediterranean Cumulation. Brussels, Belgium.

European Commission. 2008. European Neighbourhood Policy - Economic Review of EU Neighbour Countries.

European Commission 2007. European Economy Occasional Papers 40.

European Commission External Relations. 2008. EuroMed Partnership: the Cultural Agenda.

European Commission 2007, Organisation for Economic Cooperation and Development, Organisation of the Islamic Conference, United Nations, UN Development Programme, and World Bank. Istanbul Declaration.

European Commission 2005: Egyptian Action Plan,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/egypt_enp_ap_final_en.pdf

European Commission 2005: Tunisian Action Plan
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/tunisia_enp_ap_final_en.pdf

European Commission 2005: Jordanian Action Plan
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/jordan_enp_ap_final_en.pdf

European Commission 2005: Moroccan Action Plan,
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/morocco_enp_ap_final_en.pdf

European Commission 2012: Egyptian Progress Report,
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/progress_report_egypt_en.pdf

European Commission 2012, Tunisian Progress Report, (translated from French)
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/progress_report_tunisia_fr.pdf

European Commission 2012: Jordanian Progress Report,
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/progress_report_jordan_en.pdf

European Commission 2012: Moroccan Progress Report, (translated from French),
http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/progress_report_maroc_fr.pdf

European Council. 2006. Interim Report: The European Union's Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East. Brussels/Belgium: Council of the European Union.

- European Council. 2000. Common Strategy of the European Council of 19 June 2000 on the Mediterranean Region.
- European Commission. 2004. Europe and the Mediterranean: Towards a Closer Partnership. An Overview over the Barcelona Process, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission 2011: A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean
http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf
- European Commission 2011: A new response to a changing Neighbourhood
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf
- European Commission 2011: Support for partnership, reforms and inclusive growth (SPRING)
http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2011/af_aap-spe_2011_enpi-s.pdf
- European Commission 2013: EU's response to the Arab Spring: State-of-Play after Two Years,
http://www.eu-un.europa.eu/articles/es/article_13134_es.htm
- Frank, Andre g. 1978. *Dependent Accumulation and Underdevelopment*. London/England: Macmillan.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the last man*. New York, NY: Harper- Collins.
- Gaenzle, Stefan. 2008. Externalizing EU Governance and the European Neighbourhood Policy: A Framework for Analysis. Jean Monnet Working Paper 8, No. 8.
- Heller, Mark A. 2001. Reassessing Barcelona. In *The European Union as a Security Actor in the Mediterranean*. Edited by F. Tanner. Zurich, Switzerland: Kurt R. Spillmann and Andreas Wenger Forschungstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse der ETH.
- Hollis, Rosemary. 2000. Barcelona's First pillar: An Appropriate Concept for Security Relations? In *Bound to Cooperate - Europe and the Middle East*. Edited by S. BehrEndt and C. Hanelt. Guetersloh/Germany: Bertelsmann Foundations Publishers
- Holm, Ulla. 2004. *The EU's Security Policy Towards the Mediterranean: An (im)possible Combination*. Copenhagen, Denmark: Danish Institute for International Studies.
- Huber, Bettina. 2004. *Governance, Civil Society and Security in the Euro-Mediterranean Partnership: Lessons for a more Effective Partnership*. Lisbon, Portugal.
- Huldt, Bo. 2002. *Euro-Mediterranean Security and the Barcelona Process*. Stockholm, Sweden: Swedish National Defence College.
- Huntington, Samuel P. 1993. The Clash of Civilisations. *Foreign Affairs* 72, No. 3: 22- 49.
- IEMed. 2006. Other Co-Operation Initiatives in the Mediterranean. *Med.* 2006: 319.
- Joffé, George. 2007. Europe and Islam: ParnterShip or Peripheral Dependence. In *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*. Edited by W. ArmStrong and J. Anderson. London/England: Routledge.
- Joffé, George. 2007. Europe and Islam. In *Geopolitics of European Union Enlargement*. Edited by W. Armstrong and J. Anderson. New York, NY: Routledge.
- Juenemann, Annette. 2004. *Euro-Mediterranean Relations After September 11: International, Regional and Domestic Dynamics*. Portland, OR: Frank Cass.
- Kaczynski, Piotr M. Piotr Kazmierkiewicz, and Ali Tekin. 2006. *Political Scenarios for the EU and its Neighbourhood - views from selected Southern Mediteranean and Eastern European Countries*. Lisbon, Portugal: EuroMeSCo.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, Jr. (1977): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Brown

- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, Jr. (2002): Power and Interdependence in a Partially Globalized World
- Kepel, Gilles. 2003. Politician and religious frontiers in the Mediterranean. In *Tribuna Mediterranea* 5. Edited by Anonymous Barcelona/Spain: IEMed.
- Klotz Audie and Cecelia Lynch,(2007): *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, New York: M.E. Sharpe
- Malik, Adeel and Bassem Awadallah (2011): *The economics of the Arab Spring*,CSAE Working Paper WPS/201123
- Malmvig, Helle. 2004. *Cooperation or Democratisation: The EU's Conflicting Mediterranean Security Discourses*. Copenhagen, Denmark: Danish Institute for International Studies.
- Manners, Ian. 2002. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies* 40, No. 2: 235-58.
- Marchetti, Andreas (2009): *The European Neighbourhood Policy: Foreign Policy at the EU's Periphery* (Discussion Paper, C 158), University of Bonn: ZEI
- Missiroli, Antonio. 2008. *The Impact of the Lisbon Treaty on the ESDP: Opportunities and Unknowns*. Brussels/Belgium: European Parliament DG E IV United Nations and International Criminal Court.
- N. Rózsa Erzsébet, Póti László (ed), (1999) *Európa régi-új régiója : A Mediterráneum*, SVKI, Budapest
- N. Rózsa Erzsébet (2010): *From Barcelona to the Union for the Mediterranean - Northern and Southern Shore Dimensions of the Partnership*. HIIA Papers T-2010/9
- N. Rózsa Erzsébet (2012): *Demography, Migration, Urbanization – the "Politics-Free Processes" of Globalization*, in: *Külügyi Szemle*, 2012/1. Hungarian Institute of International Affairs
- Rostow, W. W. (1956): *The Take-Off into Self-Sustained Growth*
- Sapir, Andre and Georg Zachman (2012): *A European Mediterranean Economic Area to Kick-Start Economic Development*, in: *Egmont Papers Nr. 54*, Egmont – The Royal Institute for International Relations
- Saif, Ibrahim (2011): *Even with Arab economies, spring is increasingly visible*, *The Daily Star Lebanon*, <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2011/Dec-19/157273-even-with-arab-economies-spring-is-increasingly-visible.ashx#axzz2HEcB82kQ>
- Schmid, Dorothee. 2006. *The European Democracy-Promotion Policy in the Mediterranean Region*. *Panorama*: 77.
- Schmid, Dorothee. 2003. *Interlinkages within the Euro-Mediterranean Partnership - Linking Economic, Institutional and Political Reform: Conditionality within the Euro-Mediterranean Partnership*. *EuroMeSCo Papers* 27.
- Schumacher, Tobias. 2004. *Survival of the FitTest: The First five Years of Euro- Mediterranean Economic Relations*. Jean Monnet Working Paper.
- Selim, Hoda (2011): *the expected consequences of the revolutions*, in: *Femise Report on the Euro-Mediterranean Partnership*, Forum Euroméditerranéen des Instituts de Sciences Économiques
- Szigetvári Tamás (2012): *The Economic Aspects of the Arab Spring*, in: *Külügyi Szemle*, 2012/1. Hungarian Institute of International Affairs
- Szigetvári Tamás (2003): *Euro-mediterrán Partnerség: Az Európai Unió és a mediterrán országok kapcsolatrendszerének elemzése és értékelése*. Ph.D. értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World-System*,vol. I
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Wendt, Alexander. 1992. Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization* 46: 391-425.

Wendt, Alexander. 1987. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization* 41, No. 3: 335-370.

Whitman, Richard G. and Stefan Wolff (2010): *The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact*, Palgrave Studies

Witney, Nick and Anthony Dworkin 2012: *A Power Audit of EU-North -Africa Relations*, ECFR

On-line források:

CIA world factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

EUROSTAT database: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

European Neighborhood Policy: <http://www.enpi-info.eu/>

FDI report by Souraya Ouali of the Moroccan Direction of Investments: <http://morocco.marweb.ma/business/fdis-morocco-rise.rss>

MEDSEC project, <http://www.medsecnet.org>

Internet World Statistics, <http://www.internetworldstats.com/stats5.htm>

OECD – DAC: <http://www.oecd.org/dac/>

Population Reference Bureau:

<http://www.prb.org/Publications/PolicyBriefs/EmpoweringWomenDevelopingSocietyFemaleEducationintheMiddleEastandNorthAfrica.aspx>

REACCESS project, <http://reaccess.epu.ntua.gr>

The Delegation of the European Union to Egypt: http://eeas.europa.eu/delegations/egypt/index_en.htm

The Observatory of Economic complexity: <http://atlas.media.mit.edu/>

Transparency International's corruption index: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

World Bank ease of doing business index: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

A szerző vonatkozó publikációi:

- Gugán Dániel [2010]: „Konvergencia az Európai Unióban a Lisbon Scoreboard alapján”, in Tibor Palánkai ed., European Integration, Studies, Savaria University Press, pp. 187-198
- Gugán Dániel [2010]: „Az Euro-mediterrán Partnerség szerepe az Európai Szomszédságpolitikában”, Grotius online journal, <http://www.grotius.hu/>
- Daniel Gugan [2011]: Time for a much deeper engagement in the South, European Spirit Vol. II. No 1., Euro-Atlantic Club, <http://www.eak.hu/eng/>
- Daniel Gugan [2011]: BRISMES postgraduate conference, Manchester, 14/01/2011 presentation: „Structural changes in the Euro-Mediterranean Partnership”
- Daniel Gugan [2011]: EuroMed Forum for Young Researchers, Istanbul 14/04/2011 presentation and full paper: „Security and Reform: The duality of EU policies towards its Mediterranean Partners”
- Daniel Gugan [2011]: SOAS Middle East PhD Students International Conference, London 07/05/2011 presentation and full paper: „Future Chances of Economic Integration in the MENA Region”
- Daniel Gugan [2013]: „Europe and the Mediterranean: an area of growing interdependence”, European Scientific Journal Vol 9. No 4., <http://www.ejournal.org/index.php/esj>
- Daniel Gugan [2013]: ISA Annual Convention 2013, San Francisco (upcoming) presentation and full paper: „Euro-Arab economic interdependencies before and after the Arab Spring”